

«ՀԱՍՏԱՏՈՒՄ ԵՄ»

ՀՀ ԳԱԱ Մ.Քոթանյանի անվան
Տնտեսագիտության ինստիտուտի տնօրեն,
Տնտեսագիտության դոկտոր

Դ.Վ.Հարությունյան
06 հուլիսի 2022թ.

ԿԱՐԾԻՔ

ԱՌԱՋԱՏԱՐ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅԱՆ

Վահե Լևոնի Թումանյանի «Հայաստանի «սթարթափ էկոհամակարգ»-ի զարգացումը՝ որպես տեղեկատվական և հեռահաղորդակցության տեխնոլոգիաների ոլորտում ներդրումների ներգրավման միջոց» թեմայով ատենախոսության վերաբերյալ, ներկայացված Ը.00.02. – «Տնտեսության, նրա ոլորտների տնտեսագիտություն և կառավարում» մասնագիտությամբ տնտեսագիտության թեկնածուի գիտական աստիճանի հայցման համար

Մասնակցում էին՝ Ռոբերտ Սարինյան՝ տնտեսագիտ. դոկտոր, պրոֆ, Տիգրան Հարությունյան՝ տնտեսագիտ. դոկտոր, դոցենտ, Մերի Մանուչարյան՝ տնտեսագիտ. թեկնածու, Սվետլանա Դալլաքյան՝ տնտեսագիտ. թեկնածու, Բելլա Գաբրիելյան՝ տնտեսագիտ. թեկնածու, Գևորգ Հարությունյան՝ տնտեսագիտ. թեկնածու, Տաթևիկ Փարսադանյան՝ տնտեսագիտ. թեկնածու, Գրիգոր Մանուկյան՝ տնտեսագիտ. թեկնածու, Շողեր Պողոսյան՝ տնտեսագիտ. թեկնածու

ԱՏԵՆԱԽՈՍՈՒԹՅԱՆ ԹԵՄԱՅԻ ԱՐԴԻԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

«Սթարթափ» և «սթարթափ էկոհամակարգ» հասկացությունները համեմատաբար վերջերս շրջանառության մեջ մտած հասկացություններ են, որոնց վերաբերյալ գիտական ուսումնասիրությունները գնալով շատանում են ու դառնում պահանջված: Հատկապես Հայաստանում թեմային առնչվող գիտական

հետազոտությունները գրեթե բացակայում են, քանի որ Հայաստանի սթարթափ էկոհամակարգը դեռևս երիտասարդ է, և այնտեղ գործող սթարթափների գերակշիռ մասը գտնվում է կյանքի վաղ փուլում:

Պետության տնտեսությունը կայուն զարգացնելու ու ստեղծվող արտադրանքների և ծառայությունների՝ համաշխարհային շուկայում մրցունակ դարձնելու մեջ շատ կարևոր դեր է խաղում նորարարության զարգացումը: Նորարարությունը ձեռնարկություններին հնարավորություն է տալիս մեծացնել եկամուտների ծավալները, մրցակիցներից առաջ անցնել և մուտք գործել նոր շուկաներ, ինչն էլ իր հերթին բարձրացնում է պետության հեղինակությունը և մեծացնում պետության եկամուտները: Իսկ նորարարության զարգացման մեջ շատ կարևոր դեր են խաղում սթարթափները, որոնք ի տարբերություն ավանդական ձեռնարկությունների նպատակ ունեն ստեղծելու ձեռնարկատիրական այնպիսի մոդել, որը արդիական կլինի համաշխարհային շուկայում, և հնարավորություն կտա նրանց արագ զարգանալ ու իրենց ստեղծած արտադրանքով կամ ծառայությամբ արագորեն մտնել աշխարհի տարբեր շուկաներ:

Բացի այդ սթարթափները հանդիսանում են շուկայում նոր աշխատատեղերի ստեղծման աղբյուր, և նրանց հաջող զարգացման պարագայում նոր ստեղծվող աշխատատեղերի թիվը կարող է շատ ավելի արագ տեմպերով աճել, քան ավանդական ձեռնարկությունների պարագայում: Այս հանգամանքը պայմանավորված է նրանով, որ սթարթափները նորովի են մոտենում առկա հիմնախնդիրներին ու նպատակ ունեն լուծել դրանք՝ ստեղծելով այնպիսի արտադրանք կամ ծառայություն, որը համաշխարհային շուկայում կարող է դեռևս գոյություն չունենալ՝ այդպես շատ արագ մեծացնելով իրենց արտադրանքի կամ ծառայության նկատմամբ եղած պահանջարկը, ինչն էլ իր հերթին ենթադրում է նոր աշխատատեղերի ստեղծում: Մինչդեռ ավանդական ձեռնարկությունները հիմնականում գործում են ձեռնարկատիրական այնպիսի մոդելով, որը հեշտ է կրկնօրինակել, ինչը նրանց կողմից շուկային առաջարկվող արտադրանքը կամ ծառայությունը դարձնում են պակաս մրցունակ, որի հետևանքով նրանց զարգացումը կարող է դանդաղ լինել:

Ի վերջո, քանի որ Հայաստանը փոքր երկիր է և օգտակար հանածոներով այդքան հարուստ չէ, ուստի երկրի տնտեսությունը զարգացնելու և համաշխարհային շուկայում մրցունակ արտադրանք կամ ծառայություն ստեղծելու համար այն հիմնականում կարող է հույսը դնել իր քաղաքացիների նորարար մտքերի ու գաղափարների վրա: Այս համատեքստում կարևոր դեր են խաղում սթարթափները, որոնք փորձում են նորարար լուծումներ տալ աշխարհում առկա հիմնախնդիրներին: Իսկ Հայաստանը արդեն ցույց է տվել, որ մեծ ներուժ ունի իր տարածքում ստեղծելու հաջողակ սթարթափներ, որոնք մրցունակ են համաշխարհային շուկայում: Այդ պատճառով Հայաստանի համար առանձնակի կարևորություն ունի իր սթարթափ էկոհամակարգի զարգացումը, որը կարող է հանդիսանալ տնտեսության երկարաժամկետ զարգացման միջոց:

Ուստի, Հայաստանի սթարթափ էկոհամակարգի արդյունավետ զարգացումը պետության համար դառնում է առաջնահերթություն հատկապես նաև տեղեկատվական և հեռահաղորդակցության տեխնոլոգիաների ոլորտում մեծածավալ ներդրումների ներգրավման համատեքստում: Հենց այս հանգամանքներով էլ պայմանավորված է թեմայի արդիականությունը:

ՀԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅԱՆ ՆՊԱՏԱԿԸ ԵՎ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ

Հետազոտության նպատակն է բացահայտել ու կատարելագործել այն կառուցակարգերը, որոնք կօգնեն զարգացնել Հայաստանի սթարթափ էկոհամակարգը, որն էլ իր հերթին կհանդիսանա Հայաստանի տեղեկատվական և հեռահաղորդակցության տեխնոլոգիաների ոլորտում մեծածավալ ներդրումների ներգրավման միջոց: Այս նպատակը իրագործելու համար հետազոտությունում առաջադրվել ու լուծվել են հետևյալ խնդիրները.

- ✓ Սահմանել «սթարթափ» ու «սթարթափ էկոհամակարգ» հասկացությունները գիտական և գործնական տարբեր նյութերի հետազոտության միջոցով:

- ✓ Ուսումնասիրել սթարթափ էկոհամակարգում գործող տարբեր սուբյեկտների դերը ու նշանակությունը՝ օգտագործելով միջազգային փորձից ստացված տվյալները:
- ✓ Բացահայտել սթարթափների կողմից ներդրումների ներգրավման հիմնական աղբյուրները ու կառուցակարգերը:
- ✓ Վերլուծել սթարթափ էկոհամակարգի զարգացման միջազգային առաջավոր փորձը՝ ուսումնասիրելով գործողությունների այն համախումբը, որոնք նպաստել են այդ զարգացմանը, և բացահայտել Հայաստանում այդ փորձի տեղայնացման հնարավորությունները:
- ✓ Վերլուծել Հայաստանի սթարթափ էկոհամակարգի վրա ազդող գործոնները և ոլորտը կանոնակարգող օրենսդրական դաշտը՝ առկա հնարավորություններն ու խոչընդոտները բացահայտելու համար:
- ✓ Գնահատել Հայաստանի սթարթափ էկոհամակարգի արձանագրած արդյունքներն ու ցուցանիշները՝ դրա ուժեղ ու թույլ կողմերը հայտնաբերելու համար:
- ✓ Գնահատել պետության կողմից իրականացվող սթարթափների հիմնադրման ու սթարթափներում ներդրումների խթանման քաղաքականությունների համեմատական ազդեցությունը սթարթափ էկոհամակարգի վրա՝ առավել արդյունավետ քաղաքականությունը բացահայտելու համար, և դրա հիման վրա առաջարկել գործողություններ, որոնք Հայաստանի տեղեկատվական և հեռահաղորդակցության տեխնոլոգիաների ոլորտում մեծաքանակ ներդրումների ներգրավման հիմք կհանդիսանան:

ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ ԳԻՏԱԿԱՆ ՆՈՐՈՒՅԹԸ

Հետազոտության ընթացքում իրականացված վերլուծությունների հիման վրա ստացվել են տեսական և կիրառական բովանդակության գիտական արդյունքներ, որոնցից գիտական նորույթ հանդիսացողները ներկայացված են ստորև.

1. Հայաստանի սթարթափ էկոհամակարգի ոլորտը կանոնակարգող օրենսդրական դաշտի համալիր վերլուծության հիման վրա բացահայտվել են

ոլորտի զարգացման հնարավորություններն ու խոչընդոտները՝ ներկայացնելով օրենսդրական բարեփոխումների առաջարկություններ հայկական սթարթափների կողմից տեղական ու արտասահմանյան ներդրողներից ներդրումների ներգրավման համար:

2. Գնահատվել են Հայաստանի սթարթափ էկոհամակարգի տարբեր դերակատարների արձանագրած արդյունքներն ու ցուցանիշները, որի հիման վրա բացահայտվել են էկոհամակարգի ուժեղ ու թույլ կողմերը՝ նախանշելով ուժեղ կողմերի ամրապնդման և թույլ կողմերի չեզոքացման մոտեցումները:
3. Մշակվել է Հայաստանի վենչուրային կապիտալի շուկայի մոդելի վրա սթարթափների ստեղծման (վենչուրային կապիտալի պահանջարկի) ու սթարթափներում ներդրումների (վենչուրային կապիտալի առաջարկի) խթանման քաղաքականությունների ազդեցությունը, որի արդյունքում հիմնավորվել է Հայաստանի սթարթափ էկոհամակարգի երկարաժամկետ զարգացման համար առավել օպտիմալ քաղաքականությունը, և արվել են էկոհամակարգի զարգացմանն ուղղված գործնական առաջարկություններ:
4. Միջազգային առաջավոր փորձի ուսումնասիրության հիման վրա վերլուծվել են տարբեր երկրների սթարթափ էկոհամակարգերի զարգացման առաջընթացն ապահոված գործողությունները՝ առաջարկելով դրանց տեղայնացման մոտեցումները Հայաստանի սթարթափ էկոհամակարգի զարգացման գործողությունների փաթեթի համատեքստում:

ԱՏԵՆԱԽՈՍՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ատենախոսության ներածության մեջ հիմնավորվել է հետազոտվող թեմայի արդիականությունը, ներկայացվել են հետազոտության նպատակներն ու խնդիրները, ուսումնասիրության օբյեկտը և առարկան, հետազոտության տեսական, մեթոդաբանական և տեղեկատվական հիմքերը, ձևակերպվել են հետազոտության

գիտական արդյունքները և նորոյթները, դրանց տեսական և գործնական նշանակությունը, ինչպես նաև դրանց փորձարկումը և հրապարակումները:

Ատենախոսության թեմայի առաջին՝ «Սթարթափ էկոհամակարգի ձևավորման տեսական և մեթոդաբանական հիմքերը» գլխում ներկայացվել են «սթարթափ» և «սթարթափ էկոհամակարգ» հասկացությունների վերաբերյալ առանձին հեղինակների բնորոշումները, սթարթափների տեսակները և կյանքի փուլերը, սթարթափ էկոհամակարգի հիմնական սուբյեկտները:

Ատենախոսության թեմայի երկրորդ՝ «Սթարթափ էկոհամակարգի հիմնախնդիրների վերլուծությունը ՀՀ-ում» գլխում գնահատվել են ՀՀ սթարթափ էկոհամակարգի վրա ազդող գործոնները, ինչպես նաև՝ իրականացվել է ՀՀ սթարթափ էկոհամակարգի ոլորտը կանոնակարգող օրենսդրական դաշտի և հիմնական ցուցանիշների վերլուծություն:

Ատենախոսության թեմայի երրորդ՝ «Սթարթափ էկոհամակարգի կատարելագործման և ֆինանսավորման կառուցակարգերի ներդրման մոտեցումները ՀՀ-ում» գլխում մշակվել է Հայաստանի վենչուրային կապիտալի շուկայի մոդելը և պետության կողմից իրականացվող հնարավոր երկու քաղաքականությունների ազդեցությունը շուկայի ու սթարթափ էկոհամակարգի վրա: Այնուհետև իրականացվել է Հայաստանի սթարթափ էկոհամակարգի կատարելագործման և միջազգային առաջավոր փորձի տեղայնացման հնարավորությունների վերլուծությունը:

Հայաստանի սթարթափ էկոհամակարգի վերաբերյալ իրականացված հետազոտությունները հնարավորություն են տվել հանգամանալից ուսումնասիրել դրա զարգացվածության մակարդակը և առկա հիմնախնդիրները, ինչպես նաև՝ ուրվագծել դրա զարգացման հեռանկարները: Արդյունքում, ատենախոսության «Եզրակացություններ և առաջարկություններ» բաժնում արվել են համապատասխան եզրակացություններ և առաջարկություններ:

ԴԻՏՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ

Ատենախոսությունն իր դրական արժանիքներով հանդերձ զերծ չէ նաև որոշակի թերություններից, որոնցից կարևորել ենք հետևյալները.

1. Ատենախոսության առաջին գլխում բացակայում են հայրենական հեղինակների, մասնագետների, ոլորտի գիտականների տեսակետները, կապված ՀՀ սթարթափ էկոհամակարգի զարգացման հիմնախնդիրների հետ:
2. Աշխատանքի էջ 43-ում հեղինակը 1.3.2 աղյուսակում ներկայացրել է իսրայելական «Յոզմա» ծրագրի շրջանակներում ստեղծված վենչուրային կապիտալի ֆոնդերը, սակայն նշված չէ ինչ սկզբունքով՝ (ըստ ժամանակացույցի, սթարթափերում կատարած ներդրումների ծավալի մեծությամբ...), մինչդեռ 1.3.3 աղյուսակում ներկայացված «Յոզմա» վենչուրային կապիտալ ֆոնդերի թիվը ավելին է, քան ներկայացված է 1.3.2-ում:
3. Աշխատանքի էջ 47-48 նշվում է հեղինակի «Միաեղջյուր սթարթափերի դերը երկրի սթարթափ էկոհամակարգը զարգացնելու հարցում» գիտական հոդվածի մասին, սակայն բացակայում է համապատասխան հոդվածին հղումը:
4. Էջ 55-ի գծապատկեր 1.3.2 վերնագրված է Բելառուսի Բարձր Տեխնոլոգիական Պարկի արտահանումը, մինչդեռ պետք է լինի Բելառուսի Բարձր Տեխնոլոգիական Պարկի ՏՏ ծառայությունների արտահանման ծավալները:
5. Ատենախոսության մեջ բացակայում են սթարթափ էկոհամարգի տարր կազմող R&D (հետազոտություններ և մշակումներ) ոլորտին առնչվող վերլուծություններ, գիտական պոտենցիալը բնութագրող ցուցանիշներ:
6. Ատենախոսության էջ 104, 107-ում կան հղումներ, որոնց վերջին մուտքը եղել է 25.04.2022, հաշվի առնելով այս ժամանակահատվածը ցանկալի կլիներ ատենախոսի կողմից անդրադարձ կատարվեր ՀՀ ՏՏ ոլորտ արտերկրից մասնագետների մեծ ներհոսքին և դիտարկվեր դրա ազդեցությունը ՀՀ սթարթափ էկոհամակարգի վրա և կատարվեր որոշակի կանխատեսումներ:
7. Աշխատանքի էջ 16 գծապատկեր 1.1.1-ում ներկայացված է սթարթափ էկոհամակարգի կառուցվածքը, սակայն հեղինակի իր իսկ կողմից աշխատանքի էջ 112 գծապատկեր 2.3.4.-ում ներկայացրել է Հայաստանի սթարթափ էկոհամակարգի կառուցվածքը, որը թերի է և չի համապատասխանում 16-րդ էջում ներկայացված կառուցվածքին:
8. Աշխատանքի էջ 156 (8-րդ առաջարկություն) հեղինակը առաջարկել է հարկային արտոնություններ սահմանել այն սթարթափերի համար, որոնք գործելու են մարզերում, սակայն աշխատանքի էջ 126-ում հեղինակը ցույց է տալիս դրանց անարդյունավետությունը, քանի որ սթարթափը կարող է հետագա հաջողություն չունենալ և պետական աջակցությունը լինի անարդյունավետ:

9. Քրաուֆֆանդիգի հանրահայտ հարթակներում, որոշ հայկական սթարթափեր ներդրումների ներգրավման տեսանկյունից ունեցել են զգալի հաջողություններ ցանկալի կլիներ ատենախոսը քրաուֆֆանդիգը դիտարկել որպես սթարթափ էկոհամակարգի բարելավման ուղիներից մեկը, քանի որ հաջողված փորձի օրինակներ հայկական պրակտիկայում արդեն կան:

ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆ

Վահե Լևոնի Թումանյանի «Հայաստանի «սթարթափ էկոհամակարգ»-ի զարգացումը՝ որպես տեղեկատվական եվ հեռահաղորդակցության տեխնոլոգիաների ոլորտում ներդրումների ներգրավման միջոց» թեմայով ատենախոսությունը ներկայանում է որպես ամբողջական, ավարտուն և օգտակար հետազոտություն, որում վեր են հանվել Հայաստանի «սթարթափ էկոհամակարգ»-ի երկարաժամկետ զարգացման ապահովման արդյունավետության բարձրացմանը նպաստող առաջարկություններ և միջոցառումներ, որոնք կնպաստեն ոլորտում մեծաքանակ ներդրումների ներգրավմանը: Աշխատանքում տեղ գտած թերությունները էապես չեն ազդում աշխատանքի գիտական արժեքի վրա:

Հեղինակի գիտագործնական ընդհանրացումները, եզրակացությունները և առաջարկները նոր խոսք են և շոշափելի ներդրում Հայաստանի «սթարթափ էկոհամակարգ»-ի երկարաժամկետ զարգացման ապահովման գործում:

Թեկնածուական ատենախոսության սեղմագիրն արտացոլում է հետազոտության հիմնական բովանդակությունը, արդյունքները և գիտական նորույթը: Հեղինակի կողմից հրապարակած 7 գիտական հոդվածները համապատասխանում են հետազոտության ուղղվածությանը, դրա խնդիրներին և ունեն բավարար ընդգրկունություն:

Այսպիսով՝ Վահե Լևոնի Թումանյանի «Հայաստանի «սթարթափ էկոհամակարգ»-ի զարգացումը՝ որպես տեղեկատվական և հեռահաղորդակցության տեխնոլոգիաների ոլորտում ներդրումների ներգրավման միջոց» թեմայով ատենախոսության և դրան

համատեղ կազմված սեղմագիրն ու թվով 7 հոդվածների հրապարակումները բավարարում են ատենախոսություններին ներկայացվող ՀՀ ԲՈԿ-ի պահանջներին, իսկ աշխատանքի հեղինակն արժանի է Ը.00.02. – «Տնտեսության, նրա ոլորտների տնտեսագիտություն և կառավարում» մասնագիտության գծով տնտեսագիտության թեկնածուի գիտական աստիճանի շնորհմանը:

Ատենախոսությունը քննարկվել է ՀՀ ԳԱԱ Մ. Քոթանյանի անվան տնտեսագիտության ինստիտուտի՝ որպես առաջատար կազմակերպության, «Ատենախոսությունների քննարկման և կարծիքների ներկայացման» հանձնաժողովի նիստում (06.07.2022թ., արձանագրություն թիվ 19):

**ՀՀ ԳԱԱ Մ. Քոթանյանի անվ. ՏԻ
ավագ գիտաշխատող,
տնտեսագիտության թեկնածու**

Շ.Պ. Պողոսյան

**ՀՀ ԳԱԱ Մ. Քոթանյանի անվ. ՏԻ
ավագ գիտաշխատող,
տնտեսագիտության թեկնածու**

Գ.Ա.Հարությունյան

ՀՀ ԳԱԱ Մ. Քոթանյանի ՏԻ ավագ գիտաշխատող, տնտեսագիտության թեկնածու Շ.Պողոսյանի և նույն ինստիտուտի ավագ գիտաշխատող, տնտեսագիտության թեկնածու Գ.Հարությունյանի ստորագրությունների իսկությունը «հաստատում են»՝

**ՀՀ ԳԱԱ Մ. Քոթանյանի անվ. ՏԻ գիտ. քարտուղար,
տնտեսագիտության թեկնածու, դոցենտ**

«06» հուլիսի, 2022թ.

Կ.Տ.

Ք.Յու. Բաղդասարյան